

Tanulmányok

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

AZ ÖKOLÓGIAI VILÁGNÉZET ÉS ERKÖLCSTAN KIALAKÍTÁSÁNAK SZÜKSÉGE

Minden társadalmat egy vagy több létező hagyomány, hit, ideológia és filozófia jellemez, amelyekből kiformalódik a világnézet, másszóval a valóságról és a világról alkotott ismereteink összessége. A társadalom világnézetével egyidejűleg kialakul annak erkölctana is, egy olyan etikai rendszer, amely meghatározza, hogy az embernek hogyan kell együttműködni a világgal és a világban. A világnézet és az erkölcs így intézményeket formálnak; létrehozzák a gondolkodás paramétereit és jellegét, az emberi cselekvési mintákat a világgal való kapcsolatában.

Ma egy olyan világnézetre és erkölcsre van szükségünk, amelyek teljesebb és jobb megközelítései a valóságnak. Még hangsúlyozottabban: egy olyan rendszerre, amely képes megbirkózni az általunk teremtett komplex kérdésekkel, és segíteni egy méltányosabb, biztonságosabb, gondoskodóbb és fenntartóbb világ kialakításában. Ennek az alapja már adva van az ökológiai szemléletben, amelyet még holisztikus, organikus szemléletként is emlegetnek. Ez még kifejlődőben van, de tartalmazza annak a kulturális átalakulásnak a magvait, amely jelentőségében csupán az elmúlt háromszáz év tudományos-ipari forradalmához hasonlítható.

Az ökológiai világnézet fejlődési vonala átnyúlik a történelmen s magában foglalja mindazokat a gondolkodókat és tudósokat, akik elemzői voltak a mechanisztikus-objektivisták gondolkodás-iskolának. Mindazáltal, csupán az utolsó harminc évben valósult meg, és különösen az utolsó évtizedben, amikor a „holisztikus gondolkodás” különböző vonalai körvonalazódtak, és ami lényegesebb, egy összefüggő filozófiai szemléletté váltak. Furcsa módon a fizika fejlődése, amelyet általában a klasszikus tudományos világnézet alapjának tekintenek, termelte ki azokat a kihívásokat, amelyek új világnézet alapjait rakták le. 1958-ban Heisenberg, a kvantummechanika megalapozóinak egyike írta: A tudomány beavatkozásán keresztül megváltoztatja és újraalakítja a kutatás tárgyát, másszóval: a módszert és tárgyat többé nem lehet különválasztani. A tudományos világnézet megszűnt önma-ga lenni a szó igazi értelmében.

Többé tehát nincs független megfigyelője a valóságnak, hanem csak az, aki részese annak. Hogyan kutatjuk, rendszerezzük és magyarázzuk azokat a tényeket, mindez olyan értékektől függ, amelyeket az egyén világhoz való viszonyulása határoz meg. Ez azonban nem hagy minket a szubjektívizmus fe-

nyezető ingoványában, hanem ehelyett ráébreszt a világgal való kapcsolatunk kölcsönös jellegére. Az ökológiai világnézetnek igen lényeges eleme ez, mondhatnánk a kulcsa, amely felfedi számunkra, hogy ez a kapcsolat sokkal inkább résztvételi, mintsem kizsákmányoló.

Az ökológiai szemlélet felismeri, hogy szorosan kötődünk a természet több részéhez mind anyagilag, mind szellemileg, sokkal bensőségesebben, mint ahogy azt a hagyományos világnézet elismeri. És ez így van, ha a természettel és általa munkálkodunk, ha tiszteljük és törődünk vele, ha alkotóként fejlesztjük azt, akkor mind anyagilag, mind szellemileg gyarapodni fogunk.

Az ökológiai szemlélet magától értetődően, de ugyanakkor behatóan felismeri és hirdeti, hogy nekünk Földünk rendszerével összhangban kell cselekednünk. A fejlődés irányvonala kettős: egyrészt a sokféleségre törekvés, másrészt az integráció, mint az előbbi kiegészítő folyamata.

Ez az új világnézet egy új fogalom megjelenését segítette elő: az ökofejlődés fogalmát. Az 1980-as évek tanúi voltak a megőrzés és fejlődés egymást kiegészítő és egyre növekvő megértésének, és annak a szükségletnek, hogy törvényes formát nyerjen a kiegészítés és fenntartó fejlődés folyamatában. Ugyanakkor növekvő egyetértést figyelhetünk meg egyfelől azok között, akik az ökofejlődésben gyakorlati és sürgető szükségletet látnak, másfelől az ökofilozófusok között, akik etikai imperativuszként értékelik azt. A világ rendszeres természetéből adódóan ez a konszenzus elfogadható; az ökofejlődés fogalma tehát adva volt, csak fel kellett fedezni.

A növekvő támogatása az olyan kölcsönösen segítő ökofejlődési alapelveknek, mint az önmagunkra támaszkodás, a helyi szükségletekre való irányulás, ökológiai megbízhatóság és fenntarthatóság, pluralizmus, részvétel, megfelelő technológia és emberi hozzájárulás, úgy tekinthetők, mint a környezettel együttműködő emberi cselekvés formái, amelyeket több tradicionális társadalomban már gyakoroltak. Az iparosított világban az ökofejlődés alapelveit a zöld-mozgalom és az ún. bioregionalizmus fogalmai juttatják kifejezésre. Különösen az utóbbi hangsúlyozza annak szükségét, hogy a társadalmak újranepešítsék - az elfoglalás ellenfogalmaként - régióikat, és kialakítsanak egy olyan társadalmi magatartásformát, amely gazdagítani fogja a helység életét, helyreállítja az életfenntartó rendszereket és kiépíti a lét ökológiailag és társadalmilag megtartó mintáit. Röviden ez azt jelenti, hogy megkezdjük magunkat átalakítani ökorendszerű emberekké. A cél: helybéli gyökér-eresztés, egyetemes (planetáris) szemlélettel párosulva.

Az ökofejlődés fontos eleme a társadalmi és gazdasági igazságosság. Valóban, a leghatékonyabb lépés, amelyet megtehetünk a környezeti és ehhez kapcsolódó válság enyhítése felé az, hogy törekedünk megteremteni a társadalmi és gazdasági igazságosságot a nemzeteken belül és a nemzetek között. De a mi kultúránk a társadalmi és környezeti etikát jellegzetesen különállónak tekinti. Miközben a világ gazdag bizonyítékokat szolgáltat ennek ellenkezőjére: egy jogfosztott, kizsákmányolt személynek nincs más választása, minthogy megkárosítsa környezetét, és a lerombolt környezet elszegényíti a vele függésben élőket. De az ellenkezője is igaz: minden egyén és

közösség és az egész környezeti világ harmonikus életközösségben (szimbiózisban) élhetnek egymással.

Minden valószínűség szerint mi most az első bizonytalan szakaszában élünk a kulturális újjászületésnek, és a történelem azt mutatja, hogy az ilyen változás hosszú és nehéz folyamat. Most azonban az egész jövőnk forog kockán. Az ökológiai világszemlélet világos kifejtése alapvető katalizátora ennek a kritikai átalakulásnak.

Hogyan fogunk élni? Az emberi tapasztalat szerint a legegyszerűbb kérdések gyakran a legmélyebbek. Az egész bolygónkat átfogó válság figyelmeztetés és lehetőség is egyben az alapvető újraértékelésére mindannak, amit nem szabad elveszítenünk. A probléma az, hogy a legmélyebb kérdések kihívást jelentenek a mi megszokott normáink biztonságára nézve. A változás azonban folyamatban van. Ha mi tudatosan követjük és gyakorlatba ültetjük az ökológiai világnézetet, a szükséges változások és átalakulások még időben megtörténhetnek.

II.

A „miért” kérdések korábban vagy később az alapokhoz, ill. az alapértékekhez vezetnek. Az alapértékek az a szikla, amelyen az egész erkölcsi rendszer nyugszik, hármilyen természetű legyen is az. Ha nem tudunk magunknak ilyen alapértékeket megteremteni, jövőnk teljesen reménytelen, mivel ezek adják az élet értelmét az egész világrend számára.

Az ökológiai etika új rendszerében az alapértékek az élet szentségének eszméjében gyökereznek. Az élet szentsége eszméjének elfogadása arra buzdít, hogy védelmezzünk más életformákat is és a fenyegetett környezetet, amelyben az élet veszélyhelyzetbe került.

Mindenféle megőrzési és a környezetet védelmező tevékenység végsősoron az élet szentségéről vallott mély meggyőződésen alapszik. Még konkrétan fogalmazva: ha az élet szentsége előfeltevését megkérdőjelezzik vagy visszautasítják, akkor a megőrzési stratégiák összes tervei és a környezet megmentését szolgáló valamennyi különleges akció a levegőben lóg, mivel nincs semmi oka, hogy felvállaljuk ezeket a stratégiákat vagy az ökológiai etikát.

Így az alapértékek tagadása a sajátos akciók értékeinek megsemmisítéséhez vezet. Ezt újra és újra hangsúlyozni kell. Annyira mérgeztünk vagyunk a cselekvéssel, hogy gyakran azt gondoljuk, ez az egyedüli érték. A cselekvés jelentőségét azonban meghatározza az a mélyebb alapelv, amelyet maga a cselekvés szolgál.

Korunk fontos erkölcsi rendszerei azok, amelyek világosan kinyilvánítják alapértékeiket és ezekre az értékekre építkeznek. Az ökológiai etika az élet szentségének eszméjén alapul. Ebből az eszméből következik az élet tiszteletének imperatívusza. Minden új etikai meglátás egy új felfogást képvisel, amely rendszerint elvezet az ember és a világ közötti új kapcsolat kihangsúlyozásához. Ez az új felfogás megmutatja új felelősségünket és kötelességeinket, amelyek gyakran parancsolat formájában jelentkeznek.

1. Korunk alapértékei között az élet tisztelete a legjelentősebb, amely az élet szentsége látomásából és meggyőződéséből fejlődött ki. Ezt a látomást valójában nagyon könnyű magunkévá tenni, mielőtt még a tudományos vagy pontosabban a mechanisztikus gondolkodás befolyásolna és megrontana. Meg kell tanulnunk ismét értékelni ennek a látomásnak a szépségét.

Viszont a tudományos/racionális elme nehezen tudja elfogadni mindazt, amit szentnek tartunk. A „tisztelet” valóságos fogalmát nehéz beilleszteni a beszéd racionális keretei közé. Még egy ilyen ártatlan fogalom is, mint „látomás”, sokakat kényelmetlenül érint. Azt mondják, hogy nem a látomások, hanem a nyers valóságok világában élünk. Ez azonban helytelen. A világegyetem mechanisztikus fogalma éppen olyan látomás, mint a tiszteleten alapuló szemlélet fogalma. A természetet sokféleképpen lehet szemlélni és értelmezni.

2. Az ökológiai etika egy másik lényeges fogalma és értéke a felelősség. A tiszteletet nem lehet felelősség nélkül gyakorolni; végsősoron a felelősség tiszteletté alakul át.

A felelősség egy etikai alapelv abban az értelemben, hogy ha megértjük az élet egységét és azt a tényt, hogy részei vagyunk annak, egyek vele, úgy felelősek vagyunk az életért, de minden életért; nincs más út számunkra. Tehát a világ helyes megértése, és sajátosan az élet szentségének megértése magában foglalja az érte való felelősséget is. A felelősség az összekötő kapocs az etika és az ésszerűség között. A racionalitás felelősség nélkül fenyegető szörny lehet, míg az erkölcs felelősség nélkül üressé lesz. A felelősség az a szellemi híd, amely az ésszerűséget emberivé (humánussá), az erkölcsöt pedig az élet értelmének tápláló folyójává alakítja.

Minél nagyobb felelősséget vállalunk, emberi létünk annál nagyobb lesz. A felelősségtől való menekülés, amelyet az engedékeny (elnéző) társadalom állandósít, saját emberségünktől való menekülést jelent. Az igazi nagy értékekben mélyen ágyazódnak a hatalmas felelősség nyomai.

3. Az ökológiai etika egy másik valóságos értéke a takarékoság. A takarékoságot nem szabad összetévesztenünk az önmegtartózkodással vagy szűkölködéssel. A takarékoság mindent összevetve pozitív érték, a gazdagság egy formája, nem a szegénységé, a felelősség hordozója; életmód, amely a felelősséget lehetővé és meghatározóvá teszi egy olyan világban, amelyben felismerjük természeti korlátainkat és életközösségünket. Megérteni mások jogát az élethez annyi, mint korlátozni a saját szükségtelen kíválmmainkat.

Más értelemben viszont a takarékoság a belső szépség előfeltétele. Nemcsak másokért, de saját magunkért is takarékoskodunk. A takarékoság a megfelelő (optimális) életmódot jelenti más lényekkel szemben. A takarékoság helyes tudata és alkalmazása abból a meggyőződésből fakad, hogy a legnagyobb értékek ingyenesek, mint amilyenek: a barátság, szeretet, belső öröm, a fejlődés szabadsága. Valóban, ha ezeket meg akarnánk vásárolni, összetörnénk belső értéküket.

A takarékoság a tisztelet egy aspektusa. Az ember nem tisztelheti az életet addig, amíg nem takarékos jelenlegi világunkban, amelyben az egyensúly olyan érzékeny és könnyen tönkretelhető. A három alapvető ökológiai ér-

ték: tisztelet, felelősség és takarékoság annyira egybefonódnak, hogy mindenik jelentéstartalma feltételezi a másik kettő létezését. Az ezekből következő szabályok - légy tisztelettel, bírd felelősséggel, légy takarékos - erkölcsi parancsolatok legmélyebb tudatunkba ágyazottan, amelyek az életre, az élet egységére és az élet lényeges érzékenységére irányulnak.

4. Az ökoigazság egy másik sajátos értéke az ökológiai világregndnek. Az ökoigazság jelenti a mindenkire érvényes igazságot. Az igazság maga tiszteletreméltó, ősi fogalom. Csaknem valamennyi régi etikai kódex elfogadja, mint az erkölcsi magatartás szerves részét. Azonban a hagyományos erkölcsi kódexekben az igazság az emberi világra korlátozódik, máskor meg éppen bizonyos vallási közösségre.

Az ökoigazság, amely mindenki számára érvénnyel bír, az ökológiai világregndnek, a felelősség eszméjének és a minden lénnyel való összetartozásunk felfogásának a következménye. Ha a kozmikus takaró mindannyiunkat betakar, ha bele van szöve mintáiba, amelyeknek mi is részei vagyunk, akkor az igazság, melyet a kozmikus takaró iránt érzünk, annak valamennyi résztvevőjére is vonatkozik - a teremtés minden testvéreire. Nagyon nehéz igazságot szolgáltatni mindennek ebben a mi bonyolult és esetleges világunkban, ezt mind jól tudjuk. Az erkölcsi alapelveket viszont ki lehet mondani, még ha nehéz is általuk élni.

A megőrzés egyik módja annak, melyen keresztül kifejezzük a természet iránti felelősségünket. A megőrzés egy nagyon sajátos cselekvésfajta. Magában foglal gondoskodást, szeretetet, figyelmet és nagyon sok kemény munkát, hogy megmenthessük azt, amit megőrzésre értékesnek tartunk. Egyrészt a megőrzést úgy is tekinthetjük, mint erkölcsi cselekvést: gondoskodást bizonyos pontig, de aztán harcot értékeink megőrzéséért. Másrészt, mélyebb értelemben a megőrzés az elsődleges értékek megvalósítására alkalmazott stratégiákat jelenti. Mi ugyanis különböző terveket szoktunk kidolgozni, hogy megmentsük, amit értékesnek és szükségesnek tartunk, legyen az egyéni életünk, vagy családi, társadalmi és polgári életünk, vagy a világban velünk együttlakók élete, mivel értékeliük az életet magát és támogatjuk az élet szentiségének alapelvét. A stratégiák azonban csak azután következnek, miután az elsődleges értékeket megállapítottuk és elfogadtuk.

Tisztelet, felelősség, takarékoság és ökoigazság alkotják a lényeges értékek minimumát, a helyes megőrzés és fenntartó fejlődés érdekében. Az ökológiai értékek éppen olyanok, mint más hagyományos értékeink: kötelező erővel bírnak a cselekvésre nézve. Az a tény, hogy nehezen valósíthatók meg a gyakorlati életben, nem tagadja fontosságukat és szükségességüket. A múlt nagy értékrendszereit nem azért hozták létre, mert könnyű volt a gyakorlatba átültetni, hanem mert azok kifejezték a cselekvés imperatívuszát, melynek célja az élet védelme, jelentősége és az emberi méltóság volt. Az ökoértékek másokhoz hasonlóan az életet és az emberi méltóságot szolgálják.

Az ökológiai értékek csupán a magot jelentik. Alkalmazásuk különbözni fog a sajátos körülmények között, s ezért szükség van alkotó kiterjesztésükre az élet különböző területein. De mielőtt átalakítanánk különleges cselekvési stratégiákká, mint pl. hogyan foglalkozunk ennek vagy annak a régióknak megőr-

zésével vagy fejlesztésével, szükség van egy szilárd értékformáló alapra, amely irányítja próbálkozásunkat Földünkkel, a természettel és más kultúrákkal való helyes viszony kialakítására annak érdekében, hogy biztosíthassunk egy értelmes jövőt magunk és az utánunk jövő nemzedékek számára.

Dr. REZI ELEK

A TEREMTETT VILÁG VÉDELMÉNEK UNITÁRIUS TEOLÓGIAI ÉS ETIKAI VIZSGÁLATA

Teológiai szempontból indokoltnak vélem, hogy a napjainkban használatos „környezetvédelem” kifejezést a „teremtett világ védelme” kifejezéssel helyettesítsük. Ezzel azt szeretnénk nyomatékosítani, hogy a kérdés nemcsak szociális, kulturális, politikai, gazdasági, hanem teológiai probléma is. Lényegében az Istentől kapott megbízatásunk teljesítéséről vagy nem teljesítéséről, Isten akarata iránti engedelmességről vagy közömbösségről, esetenként szembehelyezkedésről van szó.

A Zsolt 24, 1 figyelmeztet, hogy a „Föld az Istené!”, mi csak időlegesen bérbe vettük azt, és felelősen kell élnünk. Meggyőződésünk az, hogy a természetes környezet az isteni sugalmazás (kijelentés, üzenet) forrása, amely segít abban, hogy közelebb kerüljünk Istenhez, önmagunkhoz és embertársainkhoz.

Az ember, amikor környezetét rombolja, annak tárgyi és kulturális értékeit pazarolja, ezzel nemcsak önmaga környezetét szegényíti meg, de önmaga értéktartalmának a gyarapítását is hátráltatja és végső soron Istentől távolodik el.

Sajnálattal állapítjuk meg, hogy az ember természet iránti felfogásából - akarva-akaratlanul - napjainkban egyre kezd kiszorulni az isteni jelleg, az „isteni bélyeg nyoma”. Az ember mint anyaghoz viszonyul a természethez, környezetéhez, és úgy véli, hogy kénye-kedve szerint alakíthatja és formálhatja. A korábbi materialista szemlélet maradványa ez, amely olyan jelszavakat hangoztatott és tanultatott meg, mint „Harchan a természettel”, „Legyőzzük a természet erőit”, „Az ember a természet ura” stb. Pedig az ellenkezője reális. Ahhoz ugyanis, hogy a természethez, a környezetünkhöz közelebb kerüljünk, értékeit felismerjük és megbecsüljük, éppen az istenit kell újra nem felfedezni (mert az adott), hanem megláttatni benne. A természet nem egy velünk szembenálló, a mi előrehaladásunkat, fejlődésünket gátló „erő”, hanem az élet hordozója és bölcsője. Az a bölcső, amelyet Isten ringat! Ennek tudatosítása napjaink időszerű feladatai közé tartozik.

A felelősség késztet arra, hogy erkölcsstanunkban, az istenire is tekintve, helye legyen a szubhumán életnek is. Az etika sürgető parancsa az emberközpontú szemlélet átforgalmazása életközponturn szemléletté.

Csak ilyen etikában kaphat helyet a szubhumán élet. A viszony nem lehet egyoldalú, mellé- vagy fölérendelő, hanem közös, egyenlő és kölcsönös. Albert Schweitzer, az élet tiszteletének nagy szorgalmazója és etikus-teológusa nyilatkozta: „Az eddigi erkölcsstanok abban hibáztak, hogy csupán az emberek